
Marko HOČEVAR

Hrvoje Klasić

Jugoslavija in svet leta 1968

Beletrina, Ljubljana, 2015,

449 strani, 29.00 EUR

(ISBN 978-961-284-061-7)

Leto 1968 je bilo najbolj razburljivo in negotovo leto po drugi svetovni vojni, tako v Evropi kot tudi širše. Študentske demonstracije po celotnem svetu, vojne, nadaljevanje krize na Bližnjem vzhodu in okupacija Češkoslovaške socialistične republike (ČSSR) so zgolj nekateri dogodki, ki so zaznamovali leto 1968. V takšnem globalnem okolju niti Jugoslavija ni ostala izjema. Leto 1968 sta v Jugoslaviji zaznamovala dva dogodka: študentske demonstracije in odziv na okupacijo ČSSR. Tema dvema dogodkoma je v knjigi Hrvoja Klasića *Jugoslavija in svet leta 1968*, namenjeno največ prostora. V knjigi je glavni poudarek na analizi študentskih gibanj v Jugoslaviji leta 1968 ter položaju in umeščenosti Jugoslavije v mednarodnih odnosih. Kompleksnost knjige omogoča vpogled v širše politične, družbene in ekonomske dogodke in premike, ki so se dogajali v jugoslovanski družbi in politiki, in so že takrat kazali na možnost razpada federacije.

Knjiga je razdeljena na pet poglavij in tri širše tematske sklope. V prvem širšem tematskem sklopu se Klasić ukvarja z različnimi političnimi, družbenimi in gospodarskimi reformami pred letom 1968 v Jugoslaviji, ki pa so, delno, pripeljali do

študentskih demonstracij na ravni federacije. Drugi širši sklop je osredotočen na junijske dogodke v Jugoslaviji in na prikaz razlik med dogajanjem v Beogradu, Zagrebu in Ljubljani. Avtor nameni veliko prostora mednarodnim odnosom, reakciji jugoslovanskih oblasti na demonstracije in kompleksno družbeno dejanskost, kot tudi posledicam študentskih demonstracij. V tretjem tematskem sklopu avtor analizira odnos Jugoslavije do varšavskega bloka, do "Zahoda" in do gibanja nevrščenih pred letom 1968 in v letu 1968. V tem delu je največji poudarek na invaziji na ČSSR avgusta 1968 s strani Varšavskega pakta, ki pa je, posredno, omogočil konsolidacijo Zveze komunistov Jugoslavije (ZKJ) na oblasti.

V prvem delu knjige Klasić obravnava politične, družbene in gospodarske razmere, ki so izjemno pomembne za razumevanje zakaj je sploh prišlo do študentskih demonstracij junija 1968. Po razkolu Tito-Stalin, je v Jugoslaviji prišlo do drugačne zasnove socializma. Samoupravljanje so začeli uvajati v vse sfere družbe, hkrati pa se je obudila tudi ideja uvažanja določenih elementov tržnega gospodarstva v samoupravni socializmu. Zaradi številnih (neuspešnih) reform je začelo prihajati do naraščanja napetosti in konfliktov med republikami glede gospodarskih vprašanj in do dokaj pogostega očitka, da manj razvite republike izkoriščajo bolj razvite. Hkrati se je čedalje bolj izražala napetost med centralisti in zagovorniki decentralizacije federacije. Medgeneracijski konflikt se je izostril, saj so

se starejše generacije bale, da decentralizacija nujno vodi v dezintegracijo Jugoslavije, česar pa niso želeli. Za mlade je bila takšna pozicija nesprijemljiva, kajti v decentralizaciji, tako politični kot tudi gospodarski, so videli nadaljnje poglobljanje demokratizacije družbe. Najpomembnejše pa je bilo dejstvo, da so bili gospodarski kazalci v zadnjih nekaj letih pred letom 1968 porazni, kljub reformam leta 1965, ko so v Jugoslaviji postopoma začeli uvajati tržni socializem. Brezposelnost je vse bolj naraščala, državo pa je zajela recesija. Ker država ni dajala dotacij podjetjem, je prišlo do odpuščanj. Življenjski standard se je občutno znižal, hkrati pa je zaradi razlike v višini osebnih dohodkov naraščala neenakost. Takšni družbeni in ekonomski konflikti so bili ploden humus za rast študentskih zahtev po realizaciji načel in gesel jugoslovanske družbe in ZKJ.

Poleg vsega omenjenega pa so obstajali tudi bolj neposredni vzroki za nezadovoljstvo študentov v Jugoslaviji. Materialni pogoji za študij so bili zelo slabi: premajhne predavalnice, "staromodna" predavanja, študijski domovi so bili v slabem stanju in preveč študentov je bivalo v premajhnih sobah. Izjemno malo študentov je študij dokončalo (diplomiralo), še manj pa jih je študij dokončalo v roku. Ob vsem tem so študentje, z razlogom, zahtevali več besede pri delovanju fakultet in univerz. A to ni bila nikakršna utopična zahteva, temveč zgolj sledenje samoupravnim načelom jugoslovanske družbe.

Takšne politične, družbene in

gospodarske razmere, skupaj z globalnimi premiki, so privedli do študentskih demonstracij v Jugoslaviji. Med študenti je vrelo že nekaj časa, po atentatu na Rudija Dutschkeja (11. april 1968), "vodjo" nemškega študentskega gibanja, so se počasi začeli organizirati plenumi in študentske skupščine. Mesec dni po začetku demonstracij v Parizu so, iz dokaj benignega dogodka v Beogradu, nastale masovne študentske demonstracije na ozemlju celotne Jugoslavije. 2. junija 1968 zvečer je potekalo snemanje oddaje v dvorani delavske univerze na Novem Beogradu. Ker je bilo prostora premalo, redarji niso spustili vseh zainteresiranih v dvorano. Med tistimi, ki so ostali zunaj je bilo največ študentov. Zaradi tega je prišlo do spopada med policijo in študenti. Študenti so po tem dogodku odšli v študentsko mesto in ustanovili akcijski odbor, ki je imel nalogo, da 3. junija zjutraj organizira protest v centru mesta. Policija je pohod do središča Beograda preprečila pri podvozu, ki vodi proti centru mesta. Prišlo je do drugega resnega spopada med policijo in študenti. Ker policija ni dovolila, da študenti nadaljujejo pot do središča mesta, so v zgodnjih popoldanskih urah opustili namero, da odidejo do središča Beograda in se začeli vračati v Študentsko mesto, kjer so sprejeli dva dokumenta.

Razglas študentom in prebivalcem Beograda je bil odgovor na cenzuro in fabrikacije različnih medijev o dogajanjih 2. in 3. junija 1968. V dokumentu so študenti razložili, kaj se je dogajalo v času spopadov s policijo,

kajti Tanjug in ostali mediji so dogodke zamolčali ali pa prikrojili po ukazu ZKJ in republiškega vodstva. Drugi, še pomembnejši dokument, pa je bila *Resolucija študentskih demonstracij*, ki je predstavljala politični in akcijski program študentov (in profesorjev) v Beogradu. V *Resoluciji* so zapisali, da bodo demonstracije nenasilne, ter da se bodo preselile v središče mesta, na same fakultete. Najpomembnejši in najkonkretnejši dokument, *Akcijsko-politični program* pa so sprejeli na plenumu 5. junija. *Program* so podpisale tako različne študentske organizacije Univerze in vseh fakultet, kot tudi univerzitetni odbor ZK Beograjske univerze. *Program* je bil spisan v bolj konkretni obliki in je izražal zahteve, ki so bile zapisane v *Resoluciji*. Zahtevali so dolgoročno strategijo gospodarskega razvoja, zaposlovanje mladih, progresivno obdavčitev, zmanjševanje neenakosti v družbi, odpravo birokratske elite in razvoj samoupravljanja v vseh sferah družbe.

4. junija so na Univerzi v Beogradu razglasili stavko. Vse fakultete, kot tudi stavbo Univerze, so zasedli študentje in profesorji, kjer so potekale najrazličnejše aktivnosti. Najboljše potrdilo, da ni šlo za liberalno ali desničarsko nasprotovanje režimu, temveč nasprotno za radikalno in marksistično kritiko, najdemo v "spremembni" imena Univerze v Beogradu: v tednu študentskih demonstracij se je univerza "preimenovala" v Rdečo univerzo Karla Marxa. Najbolj vplivni profesorji, praksisovci, so stopili na stran študentov, kar jih je leta 1975 stalo službe. Kazen s strani oblasti za

"neposlušne" profesorje je bila zapoznena, a se ji niso mogli izogniti. Stavka je trajala teden dni, po Titovem nagovoru 9. junija, ko je stopil na stran študentov, pa ni bilo več razlogov za stavko, hkrati pa so se bližale tudi polletne počitnice.

V Zagrebu je prišlo do demonstracij zaradi dogodkov v Beogradu. Študenti so se v znak podpore in solidarnosti s kolegi v Beogradu odločili, da gredo na ulice. Vendar, Klasić jasno izpostavi, da je v Beogradu obstajala "združena" fronta študentov in (nekaterih) profesorjev, v Zagrebu pa do tega ni prišlo. Že 3. junija so se počasi začeli zbirati po študentskih domovih. 5. junija je potekal zbor v študentskem centru, kjer so za naslednji dan, 6. junija, načrtovali velik miting v centru mesta. Oblast je naredila vse, da prepreči množično zborovanje 6. junija. Tako so tudi vnesli med študente razdor, ki pa v Beogradu ni bil toliko izrazit. 6. junija sta bila v Zagrebu objavljena dva razglasa. Prvi je bil *Razglas revolucionarnih študentov socialistične univerze Sedem sekretarjev Skoja*, drugi pa *Razglas Zveze komunistov Zagrebske univerze*. Oba sta imela podoben cilj, le da je bil prvi bolj radikalen in bolj naklonjen kolegom v Beogradu. Prvi Razglas je zahteval odstavek beograjskega, srbskega in zveznega sekretarja za notranje zadeve zaradi nasilja nad študenti, medtem ko je drugi na koncu besedila le podprl zahteve v Beogradu, ni pa obsodil nasilja. Drugi razglas je bil pomembnejši, kajti ZK je s tem dokumentom povrnila vlogo avantgarde v družbi in pacifizirala študentsko

gibanje v Zagrebu. 6. junija je potekal miting v Zagrebu, a je bil slabo organiziran, kajti Zveza študentov Jugoslavije in druge podružnice ZKJ so agitirale po fakultetah proti mitingu. ZK je celo poskušala z izsiljevanjem profesorjev praksisovcev. Vendar, s tem, ko 7. junija ni bilo dogovorjena protesta, je študentsko gibanje v Zagrebu ugasnilo.

Če je obstajala povezanost med dogajanji v Beogradu in Zagrebu, pa so bile študentske demonstracije v Ljubljani zgodba zase. Glavni problem v Ljubljani je bila odločitev, da finančni primanjkljaj na Univerzi v Ljubljani poskušajo pokriti z oddajo študentskih domov turistom. Zaradi tega so se študentje odločili da 6. junija organizirajo protest. Vmes se je "zgodil" Beograd. Zaradi strahu, da utegnejo demonstracije tudi v Sloveniji postati množične, je republiško vodstvo v Sloveniji 3. junija organiziralo sestanek s študenti – poskušali so umiriti situacijo, kar jim je tudi uspelo, saj so izpolnili večino študentskih zahtev. Vodstvo je razumelo potrebe po spremembah, a ni dovolilo cirkusa. Specifičnost študentskega gibanja v Sloveniji je tudi v tem, da je bil nacionalni naboj neprimerljivo bolj izražen v Ljubljani kot v Beogradu ali Zagrebu. Zaradi tega so imele demonstracije v Ljubljani neko povsem drugačno konotacijo. Vendar to, da so študenti v Ljubljani poudarjali nacionalno komponento, še ne pomeni, da so bili "desničarji". Bili so odkrito protikapitalistični, mogoče celo bolj kot v Beogradu. Zaradi vsega omenjenega, od neposrednih

povodov in tudi poudarkov demonstacij, lahko trdimo, da je v Sloveniji šlo za avtentični upor.

Vse demonstracije so potihnile po tem, ko se je Tito postavil na stran študentov. Tito je 9. junija v intervjuju, ki ga je dal za RTV Beograd, nagovoril ljudstvo ter kritiziral politike in elito (ki ji je tudi sam pripadal). Ni zaničeval študentov, kot so to počeli ostali (republiški) funkcionarji, temveč je sprejel njihove zahteve in jim izrazil podporo. Celó grozil je, da bo sam odstopil, če ne bo zmožeg rešiti položaja. Med drugim je tudi izrecno kritiziral nasilje policije nad študenti. Takšen odziv Tita ne bi bil nič nenavadnega, če le nekaj ur pred tem, na seji predsedstva in izvršnega komiteja CK ZKJ, ne bi govoril ravno nasprotno. Tito se je pokazal kot večš politik in pragmatik, ki je popolnoma obvladal položaj v državi. A to še ni do konca umirilo zadeve, temveč je bila potrebna zunanja grožnja (možnost napada Sovjetske zveze) za popolno umiritev in konsolidacijo oblasti.

Klasić po tej izčrpni obravnavi preide na vprašanje položaja Jugoslavije v mednarodnih odnosih. Kot voditeljica gibanja neuvrščenih je imela Jugoslavija velik vpliv v mednarodni politiki. Bila je most med Zahodom in Sovjetsko zvezo. Vendar, kljub temu, da se, po razkolu Tito-Stalin, odnos med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo normaliziral, je leta 1968 prišlo do nove krize, ko so v noči z 20. na 21. avgust sile Varšavskega pakta okupirale ČSSR zaradi prevelikega "eksperimentiranja" s socializmom.

Na začetku leta je na čelu ČSSR

prišlo do velike spremembe, saj je na čelo Partije prišel Dubček, ki je zagovarjal samostojno pot v socializmu po vzoru Jugoslavije. Ob tem pa se je ČSSR začelo omenjati v kombinaciji z Jugoslavijo in Romunijo, ki je bila "upornica" znotraj Varšavskega pakta. Položaj je bil napet vse do poletja, ko je postalo jasno, da se nekaj pripravlja. Tito je bil naklonjen spremembam v ČSSR, ki se je čedalje bolj oddaljevala od Sovjetske zveze. Še več, Tito je odprto podprl Dubčka z obiskom ČSSR, nekaj dni pred napadom.

Lahko zveni paradoksalno, vendar so se razmere hitreje umirile v ČSSR, kot pa v Jugoslaviji, saj je Tito izkoristil "grožnjo" oziroma strah pred napadom sil Varšavskega pakta na Jugoslavijo, da utrdi položaj po burnem poletju. Do napada na Jugoslavijo, na srečo, ni prišlo, je pa prišlo do sprememb v obrambni strategiji jugoslovanske vojske, ter do ustanavljanja novih formacij ljudske samozaščite in obrambe. Tako je Titu in ZKJ uspelo

konsolidirati položaj v Jugoslaviji, hkrati pa se je Jugoslavija tudi bolj "odprla" Zahodu, ter utrdila vodilni položaj v gibanju neuvrščениh.

Klasičeva kompleksna analiza je zelo pomembna za premišljanje o delovanju federacije in tudi zaradi pomembnega položaja, ki ga je Jugoslavija, z njo pa tudi Slovenija, igrala v mednarodnih odnosih v drugi polovici 20. stoletja. Po drugi strani pa razkriva konstantne napetosti v Jugoslaviji, kot tudi avtentičen moment upora študentov, ki so bili zmožni preseči zgolj lastne partikularne interese. Knjiga pa je pomembna za bralce, tudi zaradi študentskih demonstracij, okupacij fakultet, tedna Svobodne univerze, in podobnih gibanj ter iniciativ, ki so se dogajale v Sloveniji v preteklih letih. Klasičeva analiza nam ravno v tem kontekstu lahko odpre določene nove horizonte in omogoči drugačno refleksijo teh dogajanj ter primerjavo med študentskimi gibanji in zahtevami leta 1968 in tistimi iz bližnje preteklosti in sedanjosti.